

A „Politika az interneten” című tanulmánykötetről

A Kiss Balázs és Boda Zsolt által jegyzett „Politika az interneten” című könyv 2005-ben a Századvég kiadó gondozásában jelent meg. A kötet alapjául szolgáló kutatás szerzői közé tartozik a fentiekén kívül Varga Barbara, Berta Kata és Szabó Gabriella is, akik jelentős részt vállaltak a mű elkészítésében. A jelen ismertetés a következőképpen épül fel: a mű vizsgálódásának tárgya, majd egyes fejezeteinek bemutatása után a szerző azokat a könyvből hiányzó kérdéseket szedi csokorba, amelyek arra figyelmeztetnek, hogy az új média eddig ismeretlen kihívások elé állította a politikatudományt.

Kulcsszavak: politika, e-kormányzat, tömegkommunikációs eszközök, politikatudomány, új média, internet

Szerzői információ:

Juhász Lilla

Politológus, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán végzett 2003-ban. Jelenleg a Budapesti Műszaki Egyetem Információ- és Tudásmenedzsment Tanszékén egyetemi tanársegéd, a tanszék keretében működő ITOK titkára és az Információs Társadalom- és Trendkutató Központ kutatója. Az Európai Unió szakmai műhelyének tagja. Az ELTE-ÁJK politológiai doktori iskolájának hallgatója.

E-mail: juhasz.lilla@ittk.hu

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Juhász Lilla. „A „Politika az interneten” című tanulmánykötetről”.

Információs Társadalom VI, 1. szám (2006): 107–113.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.VI.2006.1.11>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Juhász Lilla

A „Politika az interneten” című tanulmánykötetről

A Kiss Balázs és Boda Zsolt által jegyzett *Politika az interneten* című könyv 2005-ben a Századvég Kiadó gondozásában jelent meg. A kötet alapjául szolgáló kutatás szerzői közé tartozik továbbá Varga Barbara, Berta Kata és Szabó Gabriella is, akik jelentős részt vállaltak a mű elkészítésében. A jelen ismertetés a következőképpen épül fel: a mű vizsgálódásának tárgya, majd egyes fejezeteinek bemutatása után azokat a könyvből hiányzó kérdéseket igyekszem csokorba szedni, amelyek arra figyelmeztetnek, hogy az új média eddig ismeretlen kihívások elé állította a politikatudományt.

A politika és az internet kapcsolatát taglaló könyv nagy erénye, hogy megszületett, a magyar politikatudományi szakirodalomban hézag- és hiánypótlónak tekinthető. Egyszerre kísérel meg az elméleti megközelítések és a helyzet bemutatását, majd a hipotézisek és előfeltevések igazolását a tények és a tapasztalatok segítségével végzi el, a külföldi példák elemzése mellett főként a magyar helyzetre fókuszálva. Problematikus azonban, hogy az előszó elolvasása után máris ambivalens érzés keríti hatalmába az olvasót. Míg a nagyra törő cím azt sugallja, hogy tudományos igényű alapművel állunk szemben, amely tagolt problémátér segítségével tudatosítja és rendszerezi azokat a kihívásokat, amelyek elé az internet állította a politika világát, addig az előszó öt év kitartó kutatásának eredményeire, az alacsony internetpenetrációra hivatkozva a politikai kommunikáció és az internet viszonyára szűkíti a vizsgálódás tárgyát, és kizárólag az institucionalista megközelítés talaján állva tartja lehetségesnek tudomány-rendszerként értelmezni és elemezni a politika igencsak komplex világát.

Zavartságunk azonban tovább fokozódik: a könyv fejezeteit szemügyre véve ugyanis azt látjuk, hogy újra a teljességre törekvés vágyától fűtve már az internet és a politika térreumainak metszéspontjaitól távol eső területek némelyike – például az e-kormányzat – is megmérettetik. A recenzens feladatát tovább nehezíti, hogy a tanulmánykötet egészét a cizellált és szofisztikált sokdimenziós vizsgálódás helyett dichotomikus megközelítésmód uralja: a kötet szerzői nem tudnak túllépni a technofil-technofób tengely problematikáján, ami azonban kizárólag a Herceg és a Kalmár¹ autoriter, illetve demokratikus viszonyának a szempontjából tekinthető relevánsnak. A kötet – kimondatlanul ugyan – a technooptimizmus és a technofób szélsőségnek bélyegzett szakirodalmi források közötti egyensúlyt és harmóniát kínáló megközelítés, az empirizmussal igazolt technorealizmus hírnökeként tekint magára.

A kötet az elméleti alapvetések mellett megelégszik a politikai tartalmak internetre költöztetésének illusztrálásával, technikai szempontból ugyanis az elektronikus levelezésből és grafikus felületből nyilvánosan megismerhető politikai kommuni-

¹ Jody Jensen – Miszlivetz Ferenc (2005): Globális civil társadalom: a másképpen gondolkodás diskurzusától a világbanki zsargonig. *Civil Szemle*, II. évfolyam, 4. szám.

kációt veszi górcső alá, három szereplőcsoport – a megszilárdult politikai intézmények, a bevett tömegkommunikációs intézmények és az állampolgárok – internetes jelenlétét mutatva be. A mű a posztmodernitást tekinti átfogó kontextusnak, mivel szerzői úgy látják, hogy a politikatudományi internetparadigma még nem ment végig a diszciplínává válás útján. Az *offline* médiakutatásban alkalmazott szokásos módszereket az *online* környezetre is érvényesnek tekintik, mivel többségük tagadja az internet unikális jellegét, s azt pusztán egynek tekintik a kommunikációs eszközök sorában. Ugyanakkor az internetdiszciplína emancipációs küzdelméért harcoló valamennyi elméletet negligálják, a deduktív jelleg, illetve a „jövendőmondás” dehonesztáló billogát rájuk sütve és a tudományosság terrénumán kívültre száműzve azokat.

A teljesség igénye ugyanakkor megköveteli, hogy a recenzens is állást foglaljon és kifejtse, miként vélekedik az internet mint új kommunikációs médium szerepéről. Véleményem szerint az internet forradalmi hatásának hullámai azonban nem az *online*, hanem sokkal inkább az *offline* világon söpör végig. Egy olyan társadalom, ahol a munkavállalás egyre nagyobb részét a távmunka teszi ki, és a fiatalok egyre nagyobb hányada egyetemi végzettségre tesz szert, többé nem írható le az ipari társadalom kategóriáival, fogalmi rendszerével. A társadalom mélystruktúrájában zajló változások valamennyi alrendszer, így a politika terrénumát is újjászervezik. Az internetparadigma már önálló tudományterületként identifikálta magát, ami szükségszerűen a politikatudományt is újfajta diskurzusok lefolytatására készíti.

Kiss Balázs: Az internet politikatudományi diskurzusai

A fejezet arra tesz kísérletet, hogy elméleti oldalról értékelje, milyen kihívások elé állította az internet megjelenése és terjedése a politikatudományt. Szerzője az értelmiségi irodalom jövendölései, a szakirodalomban feltett kérdések és az úgynevezett „kihívásirodalom” alapján veszi górcső alá, hogy a politika tudományának tárgya, elnevezése és érvényességi köre megváltozott-e az új médium hatására. Az értelmiségi jövendöléseket az optimista/pesszimista dichotómia köré rendezi. Míg az internetnek világmegváltó szerepet tulajdonító optimista gondolatmenetek körébe a közvetlen demokrácia, az elektronikus agóra, a transzparenciát elősegítő interaktivitás megvalósulását váró elméleteket sorolja, addig véleménye szerint a pesszimista jövőkép hírnökei a képviseleti elv sérülésének, az információs túlterheltségnek, a totális megfigyelés orwelli víziójának megvalósulásától tartanak.

Az értelmiségi jövendölések elméleti hátszágának Harold Innis, McLuhan és Manuel Castells munkásságát tekinti, ezeket a kutatókat nem az információs társadalom panteonjának nagyjaiként szerepeltette, hanem pejoratíve „jövendőmondóként”, a futurologia híveiként állítva be őket. Az internetről szóló politikatudományi szakirodalom kapcsán Roman Gerodimosnak a bináris logikán, illetve a „technológiai determinizmus *versus* megerősítés” paradigmán alapuló téziseinek bemutatására helyezi a fő hangsúlyt. A technológiai determinizmus fogalmkörébe a társadalomnak az uralkodó médiumok által történő interpretálását, valamint a politika terrénumának a radikális átalakulását és a médiumok újjászerveződését független változónak tekintő gondolatmeneteket sorolja. A „megerősítés” paradigmája a skála ellentétes oldalán foglal helyet:

ennek az a lényege, hogy az új médiumok a hatalmi viszonyok megerősítését szolgálják. Kiss Balázs úgy látja, hogy a technikai vagy technológiai determinizmus szemlélete meggyöngült, a vizsgálatok háttérben álló világkép fragmentálódik, és ezzel szoros összefüggésben az internetet unikális médiumnak tekintő felfogás végleges háttérbe szorulását vallja.

A „kihívásirodalommal” foglalkozó részben azokat a politikatudományi diskurzusokat veszi szemügyre, amelyek – bár a par excellence politikát nem készítetik öndefiníciós kísérletekre – bizonyos fogalmak átértékelődését elindították. Idesorolja a politikai részvétel, a közösség, a kommunikáció és a tömegkommunikáció, valamint a szabadság és a politika fogalmaival operáló terminológiák változásait.

Kiss Balázs – Boda Zsolt: Pártok és kampányok az interneten

Ebben a fejezetben – a könyv tárgyának megragadásához választott institucionalizmus módszertanának szellemében – a pártok és a választási kampányok internetes jelenléte mérettetik meg. A vizsgálódás tárgya kettős: egyrészt annak feltérképezésére irányul, hogy a pártok miként használják az új kommunikációs médiumot, másrészt pedig arra, hogy az elektronikus kommunikáció vajon hatással van-e a pártok szervezeti felépítésére és „a társadalomba való beágyazódottságára”.

A virtuális kampányok kérdéskörének vizsgálatához a szerzők Davis elméletét veszik alapul, amely a kampányok tekintetében az alábbi hat fő funkciót tulajdonítja az internetnek: szimbolikus funkció, információátadás, a közvélemény becsatornázása, interaktivitás, a szavazók megerősítése és mobilizálása, valamint a támogatók és a pártok megszervezése. A választott modellel és az általuk ismertetett empirikus vizsgálati adatokkal az internetes politikai kommunikáció újabb korlátaira kívánnak rámutatni, valamint azt próbálják igazolni, hogy a politika világát nem forradalmasította a virtuális kampányok megjelenése. A hazai és külföldi példák alapján az internetes kampányok mintázatainak különbségeire figyelmeztetnek, de néhány általános érvényű trendet is kirajzolódnak látnak. Ennek szellemében általános tendenciaként vélik felfedezni, hogy a pártok egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek internetes kommunikációjuk tökéletesítésére. Ennek köszönhetően az internetes kommunikáció kiegyenlítő szerepet játszhat a kis és nagy pártok között, hiszen alacsony költséggel is kivitelezhető. A pártok internetes kommunikációjában a szimbolikus funkció és az információátadás tekinthető a leginkább dominánsnak, míg az internetes kommunikáció mobilizációs hatása gyenge, bár a pártstruktúra átalakításában, a pártok és támogatóik közötti viszony alakításában szerepet játszhat.

A bemutatott gondolatmenet tesztelése végett – a nemzetközi tapasztalatok értékelését követően – a 2002. évi magyar internetes politikai kampányt veszik górcső alá a szerzők. Összességében azt a képet látják kirajzolódnak, hogy valamennyi párt él az internetes kommunikáció kínálta lehetőségekkel, de kevésbé használnak interaktivitást lehetővé tevő alkalmazásokat. A kisebb pártok relatíve jobban élnek a virtuális kampány eszközeivel, az aktivitás terén pedig a baloldal tekinthető igazán hatékonynak.

Kiss Balázs – Boda Zsolt: E-kormányzás

Miként a bevezetőben már jeleztük, az e-kormányzat témaköre a politika és az internet metszéspontjaitól távol eső helyet foglal el. A nemzetközi arénában napjainkban új tendencia rajzolódik ki: a közigazgatásban nélkülözhetetlenné vált a hivatásos bürokrácia, ami nem a politika terebélyesítője, hanem a speciális szakértelemé. A közigazgatás szervezeti rendszerét – miként a szerzők maguk is jelzik – Magyarországon még erős etatizáltság jellemzi, tehát bizonyos mértékig indokolt lehet az e-kormányzat témakörének bemutatása, ám a fejezet terjedelménél fogva mégis úgy érzem, hogy a kérdéskör tárgyalása a kötetben túldimenzionálttá vált.

A tanulmány az elektronikus kormányzással kapcsolatos politikának az amerikai és a brit modellre jellemző felfogását és az ehhez kapcsolódó állampolgárcépet mutatja be. Elméleti keretét Gloria Regonini definíciója adja meg, aki az elektronikus kormányzás három szintjét különíti el: a részlegközi adatcserét biztosító e-közigazgatást, a szakpolitikák kialakításának a szintjét, valamint az állampolgárok és a kormányzati szervek közötti dialógust biztosító elektronikus demokrácia szintjét.

A szerzők az e-kormányzattal kapcsolatban azokat a kritikai kérdéseket feszegetik, melyek szerint az állampolgárok pusztán fogyasztónak minősülnek, az e-kormányzás pedig nem más, mint az üzleti életből átvett modell adaptációja, amelynek a segítségével a súlyos demokratikus deficittel küszködő állami szektor legitimálni képes saját működését. Eben a megközelítésben a mérhetőséget, az indikátorológiát és az eredmények számszerűsíthetőségét nem a szolgáltató állam kiépítése felé vezető útként, hanem a politikai propaganda eszközeként határozzák meg.

A bemutatott francia esettanulmány, majd a magyar e-kormányzati stratégia *e-Kormányzat 2005* című dokumentuma és az abban megfogalmazott fejlesztési program értékelése is ebben a kontextusban nyer értelmet: a felülről vezérelt stratégiai tervezés célja a hatékonyság, költségcsökkentés és a transzparencia álcája mögé rejtve olyan felmutatható eredmények keresése, amelyek a választások alkalmával szavazatokká transzformálhatók. A pragmatista és paternalista felfogást a szerzők szerint jól tükrözi az is, hogy a részvételi demokrácia és a konzultáció elemei rendre marginális szerepbe kerülnek, az állampolgár pedig kliensként jelenik meg, aki bizonyos szolgáltatások hasznélvezőjévé válik, de semmiképpen sem lesz a kormányzati politika kialakításában helyet kapó, a politikai elittel egyenrangú szereplő.

A diagnózis – az e-kormányzással kapcsolatos kételyek – megfogalmazása után a szerzők nem késlekednek a terápiát kínáló megoldások bemutatásával sem. A fejlesztés útját Klaus Lenk és Roland Traunmüller munkája nyomán jelölik ki. Az e-kormányzati fejlesztési programoknak szerintük a *front office* jellegű folyamatok átalakítására, s itt központi szervezőelvként a *címzetteknek (az állampolgároknak) a középpontba állítására*, az állampolgári igények mind szélesebb körű figyelembevételére, a *back office* folyamatok kapcsán pedig a *folyamat-központúság* megteremtésére kell irányulniuk. Fontos cél továbbá a taylori üzemszervezési elvek kritikátlan adaptációjának elvetése, a *kooperációs perspektíva* alkalmazása, a *policy network*, azaz a szakpolitikai hálózat kialakítása, az együttműködés egyre szélesebb alapokra történő helyezése a közigazgatás intézményrendszerén belül és az állampolgárokkal történő viszonyban egyaránt, valamint a *tudásperspektíva*, a hallgatóságos (tacit) tudás explicit tudássá transzformálása.

Szabó Gabriella: Internetes tömegkommunikáció

A fejezet az *online* tömegkommunikáció helyét keresi a jelenlegi tudományos diskurzusokon belül. A bemutatott szakirodalom alapján a szerző arra a következtetésre jut, hogy a kommunikációkutatás többé nem hagyhatja figyelmen kívül az új médiumot. Az elméleti alapok ismertetésén kívül újfajta megközelítéseket is bemutat, és a 2004. évi európai parlamenti választásokat megelőző kampányidőszakból igyekszik rekonstruálni az internetes tömegkommunikáció politikai napirendjét. A felsorakoztatott elméletek az *online* tömegkommunikáció egy-egy szegmensére vonatkoznak: a Janowski és Selm szerzőpáros az internet hozzáadott értékét, Rash a *news management* internetre ültetését, Singler és Landler az újságírói szerepek változását, Mensing pedig az internetes politikai napirend alakulását elemzi. A könyv szelleméhez illeszkedik ez a fejezet is, hiszen a felsorakoztatott szerzők az *offline* világra érvényes tudományos paradigmák alapján értékelik az *online* tömegkommunikációt, az internetet inkább eszköznek, mintsem radikális változások kiindulópontjának tekintve.

A szerző maga is elfogadja ezt az álláspontot, és a magyar internetes politikai agendát vizsgálva azt az előfeltevést igyekszik igazolni, miszerint az *online* tömegkommunikációs médiumoknak a politikai napirendet alakító képessége a politikai pártokéhoz és a hagyományos sajtótermékekéhez képest csekély.

Kiss Balázs – Boda Zsolt: E-aktivizmus, Állampolgárok a neten

A kötet két zárófejezetét együtt kívánom bemutatni, hiszen maguk a szerzők is azonos vezérfonal mentén építik fel tanulmányaikat. Mindkettő arra a felfogásra épül, hogy az internet politikai szerepe a globális civil társadalomban, az új tevékenységi területek létrehozásában érhető igazán tetten, a korábban kisebb politikai befolyással bíró szereplők jelentőségének felerősítésében tapintható ki.

A civilszervezetek és az internet kapcsolatát boncolgató fejezet központi állítása az, hogy a globális civil társadalom egyre nagyobbá váló politikai súlya elképzelhetetlen lenne az internet nélkül, ami tulajdonképpen a civilszervezetek információs politikájának és kommunikációjának köszönhető. E felfogás elméleti megalapozását Jonathan Bach és David Stark izgalmas koevolúciós megközelítésének interpretációja adja, miszerint az *online* világ és a civilek globális társadalma az információs társadalom kínálta keretrendszerben sajátos kölcsönhatások eredményeképpen formálja egymást. Ebben a megközelítésben a civilszervezetek tulajdonképpen információbrókerek, akik az állampolgárok és az állami, illetve az üzleti szektor között töltenek be közvetítő szerepet. Létérdekük az, hogy fenntartsák „az információ termelői és fogyasztói közötti távolságot”. Abban az esetben azonban, amikor tudásbrókeri szerepkörbe lépnek, a távolság csökkentésében és mélyreható társadalmi változások implikálásában lesznek érdekeltek. Az elmélet tesztelését ezúttal a hazai zöldszervezetek interneten keresztül végzett mozgalmi tevékenységének feltérképezése jelenti: a szerzők Warkentin tipológiáját felhasználva kérdezznek rá a webkikötők funkcióira, azt vizsgálva, hogy a szervezetek aktivistái ténylegesen mire használják az elektronikus kommunikációt.

Az *Állampolgárok a neten* című fejezet az internethasználatnak a közösségre gyakorolt hatására, valamint az *online* diskurzusok minőségére irányítja a figyelmet. Szerzői az internet hatásaival a kisközösségek, illetve az állampolgárok viszonylatában foglalkozó elemzéseket – a weberi premisszák alapján – két főbb irányzatra bontják, az iparosodás (ma: az IKT) közösségromboló hatásait hangsúlyozó európai iskolát megkülönböztetve az információs és kommunikációs technológiák elterjedéséből a társadalmi tőke növekedését deriváló amerikai – elsősorban Robert Putnam által képviselt – irányzattól. A közügyek intézésében az interneten keresztül megvalósuló állampolgári részvétel kérdéseit a szerzők elméleti síkon a bináris logika alapján, a „globális falu” és a „Balkán” dichotómiájára redukálva vizsgálják.

Az elmélet igazolásaként az internetes politikai csevegőszobák, fórumok és „topikok” témakörében végzett kutatásokat ismertetik, s ezeken keresztül érzékeltetik egy sajátos körforgás kirajzolódását is: a 90-es évek kutatói Hill-Huges, valamint Schneider nyomán optimista képet festettek a helyzetről és a politikai témák iránt növekvő érdeklődést prognosztizáltak. Az évtized végére azonban Davis, Wilhelm és Bentivegna kutatásai nyomán a szakirodalom pesszimista fordulatot vett, és az állampolgárok internetes jelenlétével foglalkozó tanulmányok csak az új évezred első évtizedének közepére, Papacharissi kutatásainak hatására lettek ismét derűlátóbbak. A nemzetközi szinten végzett vizsgálatok hazai „ellenpróbáját” a 2002. évi választási kampány idején működött magyar fórumok és „topikok” elemzésével mutatják be a szerzők.

A tanulmánykötet zárógondolata szerint az elektronikus kommunikáció mint az információk közlésének, cseréjének és visszacsatolásának folyamata átalakítja a politikai valóságot. Az internet politikai hasznossága tehát a pluralizálódás és a képviseleti intézményeket ért kihívás, a demokratikus deficit oldaláról érhető tetten, amit a szerzők a vegyes politika (*mixed polity*) fogalmával írnak le.

Összegzés

A kötet az institucionalizmus módszertani kánonjának kétségtelenül eleget tesz, de kérdéses, hogy a politika világa vajon mennyiben mutatható be ennek segítségével. A politikai viszonyok értelmezéséhez elengedhetetlen az emberek társadalmi kapcsolatainak értelmezése, ami a politika és az internet viszonyának elemzéséhez nélkülözhetetlenné teszi a politikai szimbolizmus és a politikai szemantika bevonását az értelmezésbe.

A témát a szerzők kizárólag egyetlen tengely, a technofil-technofób dichotómia mentén tárgyalják. Hiányérzetünk orvoslására Z. Karvalics László *Bevezető az információs társadalom tudománytörténetéhez*² című írását hívhatjuk segítségül. Az ebben a tanulmányban bemutatott többdimenziós térképek szélesebb alapokra helyezett elméleti keretet kínálnak a politika és az internet viszonyának tanulmányozásához. Négy tengely, nevezetesen a dramaturgiai, a rendszerméreti, az axiológiai és a technológiai ten-

² Z. Karvalics László (2001): *Bevezető az információs társadalom tudománytörténetéhez. Információs Társadalom*, 1. szám, 34–48.

gely mentén egyaránt vizsgálódhatunk. A dramaturgiai tengely mentén a történeti beágyazottságú, a jelenállapot változásait figyelő, valamint a jövőállapotot előre jelezni kívánó szakirodalom tekinthető át. A rendszerméretre figyelve a lokálistól egészen a globális szintig vehetjük górcső alá a fennálló társadalmi alakzatokat, az axiológiai metszet az összetett értékkonfliktusok megjelenítését teszi lehetővé és az értékvilágok újrarétegződését indítja el, a technológiai tengely mentén pedig az eszközök újabb generációi, valamint az értékhozzáadott mozzanatok, továbbá a technológia társadalmi meghatározottsága is bevonható az elemzésbe.

Recenziómat a kötetben megválaszolatlanul hagyott, de a politika és az internet kapcsolatának szempontjából általam alapvetően fontosnak és megkerülhetetlennek tekintett kérdések pusztán jelzésszerű felvetésével zárom. Véleményem szerint egy olyan tanulmánykötetnek, amely „a politika és az internet” témakörében készül, az alábbi kérdéseket is meg kell válaszolnia: Miként változtatja meg az internet a nyilvánosság szerkezetét, a cenzúrát? Valóban erősíti-e a demokráciát a kölcsönös összekapcsoltság, az interkonnektivitás? Mit jelenthet a „digitális választás”? Van-e jövője, milyen változásokat indukálhat? Mit jelent az információs hadviselés fogalma? Átveheti-e a hagyományos háborúk helyét a kiberhadviselés? Sérülhet-e az állampolgárok önrendelkezési joga a személyes információk (a *privacy*) tekintetében? Megszüntethetik-e a teleházak a központoktól (és egymástól is) elszigetelt falvak kommunikációs, információs kirekesztettségét? Megszűnhet-e az elektronikus kommunikáció hatására a centrum és a periféria közötti különbség, lehetséges-e, hogy a kizártak is az információs körforgás részeivé váljanak?